

PIOTR KRASZEWSKI
Poznań

STAN I POTRZEBY BADAŃ NAD POLSKĄ GRUPĄ ETNICZNĄ W KANADZIE

I

Polska grupa etniczna w Kanadzie stanowi niezmiernie złożony, lecz przez to także i bardzo ciekawy przedmiot badań naukowych, który może zainteresować zarówno badaczy kanadyjskich, jak i polskich. Tych pierwszych przede wszystkim dlatego, że grupa ta wchodzi w skład wieloetnicznego społeczeństwa kanadyjskiego, którego przyszły kształt zależy m.in. od tego, jakie miejsce przypadnie w nim poszczególnym grupom etnicznym zamieszkującym obecnie Kanadę. Wszechstronne poznanie, przebadanie oraz ocenienie, a następnie rozpropagowanie najcenniejszych wartości kultur reprezentowanych w kanadyjskiej „mozaice”, stanowi — obok oceny wielkości i jakości wkładu poszczególnych grup etnicznych w rozwój różnych dziedzin życia gospodarczego, społecznego i politycznego Kanady — jeden z pierwszych kroków na drodze do pełnej integracji społeczeństwa kanadyjskiego na zasadach równouprawnienia wszystkich jego elementów etnicznych. Prócz tego, jest to także pierwszy krok na drodze do wykorzystania wręcz unikalnej szansy, jaka staje przed społeczeństwem kanadyjskim: włączenia do skarbnicy kultury kanadyjskiej najlepszych wzorów i tradycji pozostających w dziedzictwie poszczególnych grup etnicznych, mieszkających w Kanadzie. Polska grupa etniczna, stanowiąca około 1,5% ogółu mieszkańców tego kraju¹, powinna znaleźć się w kręgu zainteresowań naukowców kanadyjskich, reprezentujących różne dziedziny nauki.

Z odmiennych przyczyn polska grupa etniczna w Kanadzie powinna zainteresować badaczy polskich. Najróżnorodniejsze formy więzi, jakie członkowie tej grupy zachowują i podtrzymują w stosunkach z krajem swego pochodzenia, dostarczają ważkich argumentów przemawiających na rzecz atrakcyjności i trwałości niektórych cech — nie zawsze możliwych

¹ Por. R. K. Kogler, *The Polish Community in Canada*. Toronto 1976, Canadian Polish Research Institute, (Reprinted from *Topics on Poles in Canada*), tabl. I, s. 42.

do zaobserwowania i ocenienia wyłącznie w kontekście wąsko rozumianej historii Polski. Badając dzieje polskiej grupy etnicznej w Kanadzie poznać można nie tylko część historii narodu polskiego, lecz także polską kulturę narodową. Ponadto zyskuje się możliwość konfrontowania jej zasadniczych cech z cechami innych kultur przeniesionych na teren Kanady. To natomiast pozwala dokładniej określić miejsce naszej kultury oraz wkład naszego narodu w kulturę i cywilizację powszechną. Z tej perspektywy oceniać również można miejsce i rolę Polski we współczesnym świecie.

Rzecz oczywista, iż odmienne pobudki naprowadzające zainteresowania naukowców kanadyjskich i polskich na ten sam przedmiot badań spowodują, że inne problemy i zagadnienia wysuwają się będą na pierwsze miejsce w pracach jednych, inne w pracach drugich. Różny też będzie punkt widzenia na poszczególne aspekty badanych zjawisk. Wynika to z faktu, iż obie strony dysponują odmienną bazą źródłową, stawiają przed sobą odmiennie cele poznawcze, a także wychodzą z odmiennych stanowisk metodologicznych. Rozbieżności takie są jednak nieuniknione, lecz jednocześnie bardzo pożyteczne, ponieważ tylko wszechstronna, naukowa ocena przedmiotu badań, połączona z dyskusją, w której ewentualne kontrowersje stanowią zwykle zarodek nowych myśli, doprowadzić może do pełniejszego i lepszego poznania przedmiotu w całej jego złożoności. To natomiast pozwala na formułowanie wniosków bardziej wyważonych i precyzyjniejszych w odpowiedzi na pytania dotyczące problemów i spraw z przeszłości i teraźniejszości, jak również — choć już tylko w ograniczonym zakresie — przyszłości przedmiotu badań; w tym wypadku polskiej grupy etnicznej w Kanadzie.

II

Pierwsi Polacy, których nazwiska zachowały się w przekazach źródłowych, przybyli i osiedlili się w Kanadzie w drugiej połowie XVIII w. Także i w XIX w. — szczególnie po wojnach napoleońskich, a później po upadku każdego kolejnego polskiego powstania narodowego — emigranci polscy napływali do Kanady. Jednak były to tylko jednostki, które stosunkowo szybko wtapiały się w ówczesne społeczeństwo kanadyjskie, osiągając w swej nowej ojczyźnie niekiedy nawet dość eksponowane stanowiska².

Dopiero na przestrzeni trzech ostatnich dziesięcioleci ubiegłego wieku imigrować zaczęły na teren Kanady większe, kilkudziesięcio- lub nawet kilkusetosobowe grupy wychodźców zarobkowych z ziem polskich. O tych

² Jako przykład służyć może kariera Kazimierza St. Gzowskiego.

imigrantach — poza skąpyimi informacjami o Kaszubach, którzy założyli w prowincji Ontario osadę Wilno — niewiele nam wiadomo. Prawdopodobnie w ostatnim ćwierćwieczu XIX stulecia przybyło do Kanady kilka grup osadniczych. Jednakże oficjalne statystyki kanadyjskie odnotowały obecność Polaków w tym kraju dopiero w 1901 r. Niedokładność kanadyjskich statystyk wpływała z kilku faktów. Na pierwszym miejscu wymienić należy ten, iż nie istniało wówczas na politycznej mapie świata państwo polskie. Prócz tego, ówczesni chłopscy emigranci z ziem polskich posiadali bardzo słabo jeszcze rozwiniętą świadomość narodową. Najczęściej podawali oni jako kraj swego pochodzenia Austro-Węgry, Rosję lub Prusy — w zależności od tego, spod jakiego zaboru się wywodzili. Liczba niespełna 6 300 osób polskiego pochodzenia, których obecność w Kanadzie odnotowano w 1901 r., służyć może jedynie jako informacja, iż na przełomie XIX i XX w. mieszkała na terytorium kanadyjskim już dość liczna grupa wychodźców z ziem polskich, świadomych swego narodowego pochodzenia. Wydaje się, że w żadnym wypadku liczby tej nie można traktować jako odzwierciedlającej rzeczywistą ilość osób polskiego pochodzenia, zamieszkujących w początkach bieżącego stulecia w Kanadzie.

O dzisiejszym kształcie polskiej grupy etnicznej w Kanadzie zdecydowały trzy fale masowej imigracji polskiej, jakie napłynęły na teren tego kraju już w XX w. Pierwsza z nich, pojawiła się w Kanadzie w okresie od początku bieżącego stulecia aż do wybuchu I wojny światowej. Zasadnicza masa tej fali imigracyjnej rekrutowała się spośród najbiedniejszych warstw ludności wiejskiej, którą przyciągała do Kanady możliwość łatwego nabycia tam ziemi oraz szybkiego dorobienia się. Większość imigrujących wówczas do Kanady polskich wychodźców zarobkowych znajdowała zatrudnienie w kanadyjskim rolnictwie. Część spośród nich dorobiła się nawet własnych farm. Jednakże już przed I wojną światową zaczęły tworzyć się w Kanadzie miejskie skupiska ludności polskiej. Praca w przemyśle, transporcie oraz w usługach i handlu rokowała bowiem możliwość szybszego dorobienia się niż praca w rolnictwie. Właśnie w miastach powstawać zaczęły przed I wojną światową pierwsze organizacje imigrantów polskich w Kanadzie, mimo iż ogólny charakter polskiej grupy etnicznej w tym kraju dość długo jeszcze pozostał rolniczy³.

Także i druga fala polskich wychodźców zarobkowych, jaka napłynęła do Kanady w latach 1926 - 1931, rekrutowała się głównie spośród bezrolnej i małorolnej ludności wiejskiej. Osoby, posiadające wykształcenie

³ Por. R. K. Kogler, *A Demographic Profile of the Polish Community in Canada*. W: *Polish Canadians; Profile and Image*. Ed. by T. W. Krychowski. Toronto 1969, s. 16.

średnie, wyższe lub techniczne, stanowiły w tej fali imigracyjnej znikomy odsetek i w żaden sposób nie wpływały na zmianę społeczno-zawodowego charakteru ówczesnej Polonii kanadyjskiej. Zaznaczyć jednak trzeba, iż w okresie międzywojennym oblicze społeczno-zawodowe polskiej grupy etnicznej w Kanadzie ulegało powolnym, lecz systematycznym zmianom. Przede wszystkim dlatego, iż coraz znaczniejszy odsetek ludności polskiej oraz polskiego pochodzenia skupiał się w miastach⁴, podejmując tam prace nie wymagające żadnych kwalifikacji zawodowych, lub kwalifikacji zbyt wysokich. W zasadzie od lat powszechnego kryzysu ekonomicznego począwszy, polska grupa etniczna w Kanadzie zatracać zaczęła swój wyraźny rolniczy charakter⁵.

Trzecia fala polskiej emigracji zarobkowej napłynęła do Kanady po II wojnie światowej — u schyłku lat czterdziestych oraz w latach pięćdziesiątych. Społeczno-zawodowy charakter tej fali różnił ją zasadniczo od fal poprzednich. Znaczny odsetek wśród przybywających wówczas do Kanady imigrantów polskich stanowiły osoby posiadające wykształcenie średnie lub wyższe, nierzadko techniczne lub wojskowe. Wpłynęło to — obok systematycznie postępującego awansu zawodowego i materialnego imigrantów z fal poprzednich — na dość znaczną zmianę w ogólnym rozkładzie zatrudnienia członków polskiej grupy etnicznej, a tym samym także na zmianę położenia tej grupy w społeczeństwie kanadyjskim. Jednakże do dziś Polonia kanadyjska zajmuje miejsce nieproporcjonalne do jej rzeczywistego wkładu w rozwój poszczególnych dziedzin życia w Kanadzie. Z pewnością składa się na to wiele rozmaitych przyczyn.

Wydaje się, że na pierwszym miejscu wśród przyczyn stosunkowo wolnego awansu polskiej grupy etnicznej w hierarchii społeczeństwa kanadyjskiego wymienić należy tę, iż droga do kolejnych szczebli w tej hierarchii, jaką przebywać musieli niewykształceni i niewykwalifikowani, a przy tym nie znający języka kraju osiedlenia, imigranci polscy — szczególnie ci z pierwszej fali imigracyjnej — była znacznie dłuższa i trudniejsza od drogi, jaką mieli do przebycia imigranci z krajów zachodnioeuropejskich czy skandynawskich. Dla znacznej części polskich imigrantów chłopskich wejście w posiadanie własnego gospodarstwa rolnego w Kanadzie było głównym marzeniem i wykładnikiem ich społecznego awansu — tyle, że odmierzanego w kategoriach obiektywnych, a więc odnoszącego się do ich sytuacji w Polsce. W najlepszym wypadku dopiero ich dzieci pojmowały awans społeczny inaczej, odnosząc go do realiów kanadyjskich.

⁴ Por. P. Kraszewski, *Polska grupa etniczna w Kanadzie*. „Przegląd Zachodni” nr 5 - 6/1975, s. 152.

⁵ Tamże.

W pewnym sensie można powiedzieć, że niepowodzenia polskich imigrantów — tych, którym nie udało się w Kanadzie wejść w posiadanie ziemi — przyspieszyły ich awans społeczno-zawodowy. Porzucając pracę na wsi przechodzili oni do miast, podejmując tam pracę w przemyśle, transporcie oraz usługach. To natomiast — przynajmniej teoretycznie — otwierało przed nimi możliwości większe, niż te, jakie stały przed robotnikami rolnymi. Zauważyć jednak trzeba, iż koncentrowanie się imigrantów polskich na sprawie poprawy własnego statusu materialnego — choć prowadziło w zasadzie do zdobycia wyższych kwalifikacji zawodowych — hamowało oraz ukierunkowywało ich wysiłki na drodze do wyższego statusu intelektualnego⁶. Stąd też, stosunkowo mały odsetek osób polskiego pochodzenia uprawia wolne zawody, bądź też piastuje urzędy w kanadyjskiej administracji⁷. Wprawdzie napływ trzeciej fali imigracji polskiej do Kanady zmienił tę sytuację, lecz z kolei trudności, na jakie natrafili imigranci, w uzyskaniu pracy odpowiedniej do posiadanych kwalifikacji wpłynęły na zwolnienie tempa awansu polskiej grupy etnicznej w tym kraju.

Falowość napływu imigracji polskiej do Kanady nie pozostała bez wpływu na rozwój „wewnętrznego” życia polskiej grupy etnicznej w tym kraju. Każda kolejna fala imigracyjna opuszczała ziemie polskie w innym momencie ich dziejów. Z innym więc bagażem doświadczeń, wiedzy oraz przekonań wyruszali polscy emigranci do Kanady, natrafiając tam na warunki odmienne od tych, jakie zastali imigrujący wcześniej lub później. Implikowało to odmienny stosunek imigrantów z kolejnych fal tak do kraju ich pochodzenia, jak i do kraju ich osiedlenia. Z jednej strony prowadziło do wypracowania przez każdą kolejną falę polskich imigrantów własnego programu działania, który znajdował swe odzwierciedlenie w ogólnym charakterze powstających organizacji polskich w Kanadzie. Z drugiej strony natomiast, prowadziło to do konfliktów w łonie polskiej grupy etnicznej — konfliktów „starej” emigracji z „nową”, które przebiegały niezależnie od wszelkich dodatkowych podziałów politycznych w łonie tej grupy. Niewykluczone, iż właśnie w owym rozdrobnieniu polskiej grupy etnicznej doszukiwać należy się przyczyn braku poważniejszych politycznych sukcesów tej grupy na arenie wewnętrznego życia w Kanadzie.

III

Literatura naukowa na temat polskiej grupy etnicznej w Kanadzie, mimo wyraźnego wzrostu zainteresowania problematyką etniczną na przestrzeni ostatnich kilkunastu lat, jest wciąż bardzo skromna. Należy

⁶ Por. B. Heydenkorn, *The Sociale Structure of Canadian Polonia*. W: *Polish Canadians. Profile and Image*. Ed. by T. W. Krychowski: Toronto 1969.

⁷ Tamże.

¹⁰ Przegląd Zachodni nr 5 - 6/77

przy tym wskazać, iż poza jednym gruntownym opracowaniem Romana Mazurkiewicza⁸, wydanym w 1930 r., wszystkie poważniejsze prace o Polonii kanadyjskiej powstały dopiero na przestrzeni ostatnich piętnastu — dwudziestu lat.

Rzecz jasna, znaczną część wniosków ogólnych, zawartych w pracach poświęconych żyjącej w Stanach Zjednoczonych Polonii odnosić można również i do polskiej grupy etnicznej w Kanadzie. Zachowują więc walor aktualności zarówno takie prace, jak klasyczne już dziś dzieło Williama I. Thomasa i Floriana Znanięckiego⁹, czy np. współczesne studia Theresity Polzin¹⁰ lub Heleny Z. Lopaty¹¹. Jednakże niewielką tylko część owych wniosków ogólnych sprawdzono dotychczas w badaniach poświęconych wyłącznie polskiej grupie etnicznej w Kanadzie.

Polonia kanadyjska występuje jako część przedmiotu badań lub jeden z jego samodzielnych składników w pracach wielu kanadyjskich autorów, zajmujących się różnymi zjawiskami życia wieloetnicznego społeczeństwa tego kraju. Tak materiał, jak i wnioski zawarte w tych pracach stanowią niezłą już podstawę wyjściową do podjęcia szerszych badań porównawczych polskiej grupy z innymi grupami etnicznymi, zamieszkującymi w Kanadzie. Nie kusząc się w tym miejscu na wymienianie wszystkich — najważniejszych choćby — prac o kanadyjskiej „mozaice” etnicznej i problemach, jakie implikuje jej istnienie, wskazać jednak należy kilku autorów, których opracowań nie można pominąć w badaniach nad polską grupą etniczną w Kanadzie. I tak, wydaje się, iż zainteresowanie sprawami etnicznymi w Kanadzie wzięło swój początek z wniosków prac Kate A. Foster¹², rozszerzonych o badania J. Murray Gibbona¹³. Problemy adaptacji imigrantów w nowym środowisku społecznym oraz ich asymilowania się w Kanadzie podejmowali m. in.: G. E. Reaman¹⁴, A. R. M. Lower¹⁵, F. G. Vallee, M. Schwartz, F. Darknell¹⁶

⁸ R. Mazurkiewicz, *Polskie wychodźstwo i osadnictwo w Kanadzie*. Warszawa, Naukowy Instytut Imigracyjny (1930).

⁹ W. I. Thomas, F. Znanięcki, *The Polish Peasant in Europe and America: Monograph of an Immigrant Group*. Vols. 1-5, Boston, Badger 1918-20.

¹⁰ Th. Polzin, *The Polish Americans. Whence and Whither*. Pulaski, Wisc. Franciscan Publ. 1973.

¹¹ H. Znanięcki Lopata, *Polish Americans. Status Competition in an Ethnic Community*. Englewood Cliffs, New York, Prentice — Hall Inc. 1976.

¹² K. A. Foster, *Our Canadian Mosaic*. Toronto 1926.

¹³ J. M. Gibbon, *Canadian Mosaic. The Making of a Northern Nation*. Toronto, McClelland 1938.

¹⁴ G. E. Reaman, *Canadization of the Foreign Born*. W: *The Canadian Magazine* (Toronto) 1922, vol. 59.

¹⁵ A. R. M. Lower, *Canada. Nation and Neighbour*. Toronto, Ryerson Press (1952).

¹⁶ F. G. Vallee, M. Schwartz, F. Darknell, *Ethnic Assimilation and*

oraz Henry Seywerd¹⁷ i John Porter¹⁸. Ciekawe badania grup etnicznych, mieszkających w Toronto, przeprowadził Anthony H. Richmond¹⁹, Edgar McInnis²⁰ i S. D. Clark²¹ śledzili zależność pomiędzy rozwojem życia społecznego w Kanadzie a napływem różnych fal imigracyjnych. Z kolei studia i komentarze W. B. Hurda²², W. E. Kalbacha²³ oraz Nathana Keyfitza²⁴ pozwalają wyrobić sobie pogląd na złożoność problemu statystyki imigracyjnej oraz kwestii statystyki etnicznej w Kanadzie.

Praktycznie biorąc, rozwój badań naukowych nad polską grupą etniczną w Kanadzie związany jest ściśle z działalnością Polsko-Kanadyjskiego Instytutu Badawczego w Toronto, a szczególnie z osobą wieloletniego dyrektora tej placówki Wiktora Turka — autora kilku cennych prac z interesującego nas zakresu. Dodatkowy i niewątpliwy wpływ na ożywienie badań etnicznych w Kanadzie — w tym i nad grupą polską — wywarła dyskusja na temat polityki wielokulturowej, jaką toczono w okresie przygotowań do obchodów stulecia istnienia tego państwa. Niejako podsumowaniem tej dyskusji jest raport królewskiej komisji, zajmującej się problemem dwukulturowości i dwujęzyczności w Kanadzie, opublikowany w 1970 r.²⁵

Choć wydawać się to może zaskakujące, w dotychczasowej literaturze naukowej na temat polskiej grupy etnicznej w Kanadzie stosunkowo niewiele napisano o historii tej grupy. Aczkolwiek większość prac o Polakach w tym kraju zaczyna się od mniej lub bardziej ogólnikowego wykładu historycznego, służącego za tło do dalszych rozważań autora, to

Differentiation in Canada. „Canadian Journal of Economics and Political Science” (1957).

¹⁷ H. Seywerd, *Integration in Canada*. „Migration News” nr 1/1958.

¹⁸ J. Porter, *The Vertical Mosaic*. Toronto, The University of Toronto Press 1965.

¹⁹ A. H. Richmond, *Immigrants and Ethnic Groups in Metropolitan Toronto*. Toronto, York University Ethnic Research Programme 1967.

²⁰ E. McInnis, *Canada: A Political and Social History*. Toronto, Holt 1969.

²¹ S. D. Clark, *The Social Development of Canada*. Toronto, The University of Toronto Press 1942.

²² W. B. Hurd, *Origin, Birth Place, Nationality and Language of the Canadian People. A Census Study Based on the Census of 1921 and Supplementary Data*. Ottawa, Dominion Bureau of Statistics 1929; tenże, *Racial and Nativity of the Canadian People. A Study Based on the Census of 1931 and Supplementary Data*. No. 4. Ottawa, Dominion Bureau of Statistics 1937.

²³ W. E. Kalbach, *The Impact of Immigration on Canada's Population*. Ottawa, Dominion Bureau of Statistics 1970.

²⁴ N. Keyfitz, *The Growth of the Canadian Population*. „Population Studies” (1950).

²⁵ *Report of the Royal Commission on Bilingualism and Biculturalism: „Contribution of Other Ethnic Groups”*. Book IV. Ottawa, Queen's Printer 1970. (Także w języku francuskim).

jednak wymienić można tylko trzy opracowania o dziejach polskiej grupy etnicznej w Kanadzie. Są to: opublikowana w 1947 r. praca B. J. Zubrzyckiego²⁶, wydana w pięć lat później praca Bolesława Makowskiego²⁷ oraz książka Williama B. Makowskiego²⁸ o historii grupy polskiej w Kanadzie, w której jednakże główny akcent położono na prześledzenie tzw. procesów integracyjnych. W sumie jednak, tylko trzecia z wymienionych prac odpowiada współczesnym wymaganiom. Nie odmawiając autorom dwóch pierwszych prac zasługi podjęcia pionierskiego trudu, wskazać jednak należy, iż zasób materiałów źródłowych i zakres problemów oraz informacji, a wreszcie i poziom ich opracowań, nie może dziś już zadowolić. Podobnie, nie mogą zadowolić: szkic Haliny Janowskiej o Polonii kanadyjskiej²⁹, ani też rozdział z pracy *Historia Kanady* pióra Henryka Zinsa³⁰, traktujący o Polakach w tym kraju, który został następnie opublikowany w formie odrębnej broszurki³¹. Powielanie tych samych informacji, bez podejmowania szerszych badań źródłowych nie może przyczynić się do postępu naszej wiedzy o przedmiocie opisu.

Na pół historyczne, na pół socjologiczne opracowanie dziejów grupy polskiej, zamieszkującej w prowincji Manitoba, przynosi praca W. Turka, zatytułowana *Poles in Manitoba*³². Mimo, iż wydana już po śmierci autora, a więc pozbawiona ostatnich ingerencji autorskich w tekst, praca ta stanowi jedno z najcenniejszych opracowań na temat Polonii kanadyjskiej, jakie się dotychczas ukazały. Podobnie wysoko należy ocenić artykuł tego autora o grupie Polaków — żołnierzy, którzy znaleźli się wśród pierwszych osadników Manitoby³³. Artykuł ten stanowi znakomity przykład, jakie plony przynieść może wytrwała kwerenda w kanadyjskich archiwach.

Osadnictwo kaszubskie w prowincji Ontario stanowi jeden z niewielu tematów, który doczekał się kilku artykułów naukowych oraz wielu wzmianek prasowych. Jednakże wciąż brak szerszego opracowania, poświęconego temu fenomenowi. S. K. Głęborzecki opublikował szerszy reportaż o Wilnie³⁴ — „macierzy” kaszubskiej w powiecie Renfrew,

²⁶ B. J. Zubrzycki, *Polacy w Kanadzie. 1754 - 1946*. Toronto 1947.

²⁷ B. Makowski, *Polska emigracja w Kanadzie*. Linz, Salzburg 1951.

²⁸ W. B. Makowski, *History and Integration of Poles in Canada*. Niagara Peninsula 1967.

²⁹ H. Janowska, *Wychodźstwo polskie w Kanadzie*. W: *Pamiętniki emigrantów. Kanada*. Warszawa 1971.

³⁰ H. Zins, *Historia Kanady*. Wrocław 1975.

³¹ H. Zins, *Polacy w Kanadzie*. Lublin 1975.

³² W. Turek, *Poles Manitoba*. Ed. by B. Heydenkorn. Toronto 1967.

³³ W. Turek, *Poles Among the De Meuron Soldiers*. W: *Historical and Scientific Society of Manitoba. Series III* (1954).

³⁴ S. K. Głęborzecki, *Kanadyjskie Wilno*. „Związkowiec” nr 23, 25, 27/1957.

a J. L. Perkowski³⁵, badał folklor kanadyjskich Kaszubów. Komunikat Izabelli Jost³⁶, opublikowany w materiałach krakowskiej konferencji polonijnej z 1975 r., pozwala żywić nadzieję, iż niedługo już nasza wiedza o tej grupie polskich wychodźców zarobkowych zostanie usystematyzowana i pogłębiona.

Poza wymienionymi, niewiele innych polskich skupisk w Kanadzie doczekało się, choćby nawet powierzchownego, opracowania. W zasadzie wymienić można dawno nieaktualny artykuł A. J. Gockiego³⁷ o osiedlu polskim w Candiac, leżącym w prowincji Saskatchewan oraz artykuł S. Kinastowskiego³⁸ o grupie polskiej w Kitchener, Ontario. Wskazać w tym miejscu należy, iż brak opracowań dziejów mniejszych grup terytorialnych utrudnia pracę nad dziełem w rodzaju syntezy o polskiej grupie etnicznej w Kanadzie.

Stosunkowo więcej napisano na temat różnych instytucji oraz organizacji polskich w Kanadzie. Świadczą o tym liczne księgi pamiątkowe, wydawane z okazji jubileuszy tychże instytucji i organizacji. Jednakże i jubileuszowy charakter tego rodzaju opracowań, i ich przeznaczenie dla określonego czytelnika, a także opracowywanie materiałów przez ludzi nie zawsze posiadających odpowiednie przygotowanie warsztatowe, sprawiają, że ten rodzaj literatury o polskiej grupie etnicznej w Kanadzie posiada niewątpliwą wartość dokumentacyjną, lecz najczęściej niewielką wartość naukową. Nie podając w tym miejscu pełnego wykazu ksiąg pamiątkowych i jubileuszowych, wymienić jednak trzeba tych kilka organizacji i instytucji, których dzieje doczekały się szerszego lub węższego opracowania. I tak, historia Związku Polaków w Kanadzie znalazła swoje odbicie w specjalnych księgach pamiątkowych³⁹ oraz w pracy Benedykta Heydenkorna⁴⁰; Bolesław Makowski opracował historię Towarzystwa „Białego Orła”⁴¹; dzieje Związku Narodowego Polskiego

³⁵ J. L. Perkowski, *Folkways of the Canadian Kashubs*. W: *Slavs in Canada*. Ed. by Cornelius J. Jeanen, vol. III. Toronto 1971.

³⁶ I. Jost, *Osadnictwo kaszubskie w środkowym Ontario*. W: *Stan i potrzeby badań nad zbiorowościami polonijnymi*. Red. H. Kubiak i A. Pilch. Wrocław 1976.

³⁷ A. J. Gocki, *Historia osiedli polskich w Candiac, Saskatchewan*. Regina 1924.

³⁸ S. Kinastowski, *Dzieje Polonii w Kitchener*. „Głos Polski” z 14 VI 1973, nr 24.

³⁹ *Księga pamiątkowa Związku Polaków w Kanadzie 1906 - 1946*. Toronto, Polish Alliance Press Ltd. 1946; *Złoty Jubileusz Związku Polaków w Kanadzie, 1907 - 1957*. Toronto 1959.

⁴⁰ B. Heydenkorn, *Pionierska droga Związku Polaków w Kanadzie*. Toronto 1973.

⁴¹ B. Makowski, *Historia Towarzystwa „Białego Orła”*. W: *Złoty Jubileusz Towarzystwa „Białego Orła” w Montrealu*. Toronto 1952.

w Kanadzie⁴² oraz Stowarzyszenia Polskich Kupców, Przemysłowców i Profesjonalistów w Toronto⁴³ utrwalone zostały w odrębnych księgach pamiątkowych, a historię Stowarzyszenia Polaków Manitoby zarysował Kazimierz Buchwald⁴⁴ w książce wydanej z okazji ćwierćwiecza tego stowarzyszenia. Dodać należy, iż Henry Radecki⁴⁵ podjął próbę sprecyzowania podstawowych zagadnień badawczych, wynikających z faktu istnienia i funkcjonowania w Kanadzie dobrowolnych organizacji polskich.

Również księgi pamiątkowe polskich parafii w Kanadzie posiadają duże znaczenie dokumentacyjne. Niestety, nie powstało ich zbyt wiele. Parafia św. Stanisława Kostki w Hamilton uczciła jubileusz swego 55-lecia wydaniem księgi pamiątkowej⁴⁶. Podobnie upamiętniła swoje 50-lecie parafia św. Stanisława Kostki w Toronto⁴⁷. Także gmina protestancka w Toronto uczciła dwudziestą rocznicę założenia własnego zboru⁴⁸. Prócz tego Edward M. Hubicz opracował dzieje jednej z parafii polskich w Winnipeg⁴⁹ oraz opisał polskie kościoły w prowincji Manitoba⁵⁰.

Inny wymiar posiadają opracowania dotyczące instytucji prasy polskiej w Kanadzie. Z pewnością wysuwa się tu na czoło praca W. Turka⁵¹ oraz opublikowane stosunkowo niedawno opracowanie Jacka Adolfa⁵², poruszające temat prasy polskiej w Toronto. Prócz tego, B. Heydenkorn opublikował ciekawą — i jak dotychczas jedyną tego typu monografię

⁴² *Księga pamiątkowa Związku Narodowego Polskiego w Kanadzie, 1930 - 1955*. Toronto 1955.

⁴³ *Księga pamiątkowa z okazji 30-lecia istnienia Stowarzyszenia Polskich Kupców, Przemysłowców i Profesjonalistów w Toronto, Ontario, Canada, 1932 - 1962*. Toronto 1962.

⁴⁴ K. Buchwald, *25-lecie Stowarzyszenia Polaków Manitoby*. „Czas” z 25 X 1959.

⁴⁵ H. Radecki, *The Polish Voluntary Organizational Structure. Issues and Questions*. W: *Past and Present*. Ed. by B. Heydenkorn. Toronto, Canadian — Polish Research Institute 1974.

⁴⁶ *Jubileusz parafii. 55-lat św. Stanisława Kostki, 1911 - 1966*. Hamilton, Ontario 1968.

⁴⁷ *Złote pokłosie parafii św. Stanisława Kostki. Toronto, 1911 - 1961*. Toronto 1961.

⁴⁸ *Księga pamiątkowa 20-lecia Polskiego Zboru Ewangelicko-Augsburskiego w Toronto*. Toronto, Rada Kościelna 1973.

⁴⁹ E. M. Hubicz, *The History of Our Lady of the Lake Church, Winnipeg Beach, Manitoba, 1911 - 1956*. Winnipeg, Manitoba 1956.

⁵⁰ Tenże, *Polish Churches in Manitoba*. London, Ont. 1960.

⁵¹ W. Turek, *Polish — language Press in Canada. Its History and a Bibliographical List*. Toronto, Polish Research Institute in Canada 1962.

⁵² J. Adolf, *The Polish Press in Toronto*. Toronto, York University Press 1970. (Wyd. powielaczowe).

torontońskiego „Związkowca”⁵³, a K. I. Mazurkiewicz wraz z W. Turkiem⁵⁴ — biografię A. J. Staniewskiego, będącą jednocześnie interesującym przyczynkiem do historii prasy polskiej w Kanadzie. Niezależnie od tego, W. Turek zabierał głos na temat początków wydawanego w Winnipeggu „Czasu”⁵⁵, a B. Heydenkorn na temat torontońskiego „Głosu Polskiego”⁵⁶.

W zakresie biografistyki odnotować należy fakt, iż tylko sylwetka Kazimierza Gzowskiego — jeśli nie liczyć zacytowanej wyżej pracy o A. J. Staniewskim — doczekała się osobnych opracowań⁵⁷. I choć nie można podważyć faktu, iż zasługi Gzowskiego dla Kanady były wielkie i bezsporne, to jednak wskazać należy i na to, iż eksponowanie znaczenia tylko tego jednego Polaka, przy pozostawianiu w mrokach zapomnienia osiągnięć innych, mniej docenionych za swego życia, w wyraźny sposób zuboża historię polskiej grupy etnicznej w tym kraju.

Ogólny wkład polskich imigrantów w rozwój różnych dziedzin życia w Kanadzie ilustruje praca Ludwika Kos-Rabcewicz-Zubkowskiego⁵⁸. Natomiast rejestr sporządzony przez Andrzeja Wołodkowicza⁵⁹ pozwala wyrobić sobie pogląd na to, jak wielu Polaków oraz osób polskiego pochodzenia wchodzi w skład artystycznej i naukowej elity kanadyjskiej. Nie umniejszając w niczym wartości tych prac, zauważyć jednak należy, iż przy obecnym stanie badań nad polską grupą etniczną w Kanadzie, jakakolwiek ocena wkładu Polaków oraz osób polskiego pochodzenia w rozwój tego kraju, wydaje się być jedynie powierzchowna i niepełna.

Odnótować należy również, iż stosunkowo duże zainteresowanie naukowców budzą procesy zachodzące współcześnie w łonie polskiej grupy etnicznej w Kanadzie. Praktycznie biorąc, zainteresowania te zawężają się do obserwacji i opisu procesów asymilacyjnych oraz procesu mobil-

⁵³ B. Heydenkorn, „Związkowiec”. *Monografia pisma polonijnego*. Toronto 1963.

⁵⁴ K. J. Mazurkiewicz, W. Turek, *Alfons J. Staniewski, 1879-1941. Przyczynek do historii prasy polskiej w Kanadzie*. Toronto, Polish Alliance Press 1961.

⁵⁵ W. Turek, *Jak długo wychodzi „Czas”?* „Czas” z 12 XI 1952; tenże, *Jeszcze o historii „Czasu”*. „Czas” z 3 XII 1952.

⁵⁶ B. Heydenkorn, *Dzieje powstania „Głosu Polskiego”*. „Głos Polski” z 14 VI 1955.

⁵⁷ W. Turek, *Sir Casimir S. Gzowski. Życie, dzieła, zasługi*. Toronto 1957; L. Kos-Rabcewicz-Zubkowski, W. E. Greening, *Sir Casimir Gzowski*. Toronto 1959.

⁵⁸ L. Kos-Rabcewicz-Zubkowski, *Poles in Canada*. Canada Ethnica No. VII. Ottawa, Montreal 1968.

⁵⁹ A. Wołodkowicz, *Polish Contribution to Arts and Sciences in Canada*. Montreal 1969.

ności wertykalnej tej grupy. Wśród prac zajmujących się tą właśnie problematyką na pierwsze miejsce wysuwają się artykuły: H. Radeckiego⁶⁰, Heydenkorna⁶¹, oraz — ujmującego procesy asymilacyjne z odmiennego punktu widzenia — A. Jaworskiego⁶², a także wielu jeszcze innych autorów. Z pewnością na odrębną uwagę zasługuje książka, wydana ostatnio przez H. Radeckiego i B. Heydenkorna⁶³, która stanowi swoistego rodzaju podsumowanie dotychczasowego stanu wiedzy o polskiej grupie etnicznej w Kanadzie oraz o przebiegu procesów zachodzących w jej życiu.

Niezmiernie ciekawy temat z zakresu psychologii imigracyjnej podjął swego czasu Wiktor Szyryński⁶⁴. Dotychczas jednak jego artykuł stanowi jedyną próbę tego rodzaju.

Na temat jednego z podstawowych problemów w zakresie badań nad polską grupą etniczną w Kanadzie — liczebności tej grupy oraz jej struktury demograficzno-społecznej, pisało wielu autorów. Niezwykłą wartość posiadają badania R. Mazurkiewicza, zawarte w cytowanej wyżej pracy. Wyniki jego badań, oparte na autopsji, aczkolwiek dalekie od dokładności, stanowią dziś niemal unikalny materiał do studiów nad tym okresem dziejów Polonii kanadyjskiej, biorąc pod uwagę także fakt, że dane oficjalnych statystyk kanadyjskich posiadać mogą jedynie wartość przybliżonej informacji.

Od 1931 r. począwszy, kiedy to podczas spisu powszechnego w Kanadzie wprowadzono po raz pierwszy do kwestionariusza spisowego pytania o pochodzenie narodowe, kraj urodzenia oraz język macierzysty, dysponujemy w miarę dokładnymi danymi, co do ilości Polaków w tym kraju. Jednakże — jak wykazała praktyka badawcza — i te dane traktować należy z rezerwą. Szacunki Rudolfa K. Koglera⁶⁵ oraz Piotra Kra-

⁶⁰ H. Radecki, *Culture and Language Maintenance Efforts of the Polish Ethnic Group in Canada*. Toronto 1971. (Wyd. powielaczowe).

⁶¹ B. Heydenkorn, *Emigracja polska w Kanadzie*. „Kultura” nr 54/1952; tenże, *Polonia kanadyjska*. „Kultura” nr 144/1959; tenże, *The Sociale Structure of Canadian Polonia*. W: *Polish Canadians. Profile and Image*. Ed. by T. W. Krychowski. Toronto 1969.

⁶² A. Jaworski, *Wynaradawianie się Polaków w Kanadzie*. „Kultura” nr 116/1957; tenże, *Wynaradawianie się Polonii Kanadyjskiej*. „Kultura” 1974.

⁶³ H. Radecki, B. Heydenkorn, *A Member of a Distinguished Family: The Polish Group in Canada*. Toronto 1976.

⁶⁴ W. Szyryński, *Psychological Aspects of Successful Immigration in Canada*. W: *Polish Canadians. Profile and Image*. Ed. by T. W. Krychowski. Toronto 1969.

⁶⁵ R. K. Kogler, *A Demographic Profile of the Polish Community in Canada*. W: *Polish Canadians. Profile and Image*.

szewskiego⁶⁶, dokonane w oparciu o wyniki spisu z 1960 r., okazały się błędne w konfrontacji z wynikami spisu z 1970 r. Pozostawienie wyników drugiego spisu bez żadnego komentarza wyjaśniającego⁶⁷ pozwalałoby sądzić, iż w okresie między 1960 a 1970 r., w polskiej grupie etnicznej w Kanadzie zaszły poważne zmiany, podczas gdy w rzeczywistości zmiany te były innego — wykraczającego poza możliwości statystycznego tylko ustalenia — rodzaju. Okazało się bowiem, że w pewnych sytuacjach pytania kwestionariusza spisowego okazują się niewystarczające.

Jednakże błędy i niedokładności oficjalnej statystyki kanadyjskiej oraz praktyczna niemożność zweryfikowania jej danych, nie powinny w żaden sposób usuwać problemu liczebności polskiej grupy etnicznej w Kanadzie w cień zainteresowań badawczych. Nie jest wszak sprawą obojętną, jak liczna jest ta grupa, jakie jest jej rozmieszczenie geograficzne, a wreszcie — jaka jest jej struktura demograficzno-społeczna.

Na zakończenie powyższego, bardzo zresztą skrótowego omówienia stanu badań nad polską grupą etniczną w Kanadzie wspomnieć jeszcze należy, iż niezmiernie wiele do życzenia pozostawia zaawansowanie podstawowych prac dokumentacyjnych. Praktycznie biorąc, w zakresie bibliografii wyliczyć tu można tylko trzy szersze opracowania: *Polonica Canadiana*⁶⁸, *Canadian Polish Imprints, 1848 - 1957*⁶⁹ oraz listę 118 tytułów gazet polskich, wydawanych w Kanadzie⁷⁰ — wszystkie te pozycje autorstwa W. Turka.

IV

Próbując określić potrzeby w zakresie badań naukowych nad polską grupą etniczną w Kanadzie, na pierwszym miejscu wskazać należy na konieczność podjęcia szeregu prac o charakterze dokumentacyjnym, które dotyczyłyby: 1. zinwentaryzowania wszelkich materiałów źródłowych do badania dziejów i działalności tej grupy; 2. opracowania, a następnie stałego uaktualniania bibliografii na temat Polonii kanadyjskiej; 3. sporzą-

⁶⁶ P. Kraszewski, *Polska grupa etniczna w Kanadzie*. „Przegląd Zachodni” nr 5 - 6/1975.

⁶⁷ R. K. Kogler, *The Polish Community in Canada*. Toronto 1976.

⁶⁸ W. Turek, *Polonica Canadiana. A Bibliographical List of the Canadian Polish Imprints, 1848 - 1957*. Toronto 1958.

⁶⁹ W. Turek, *Canadian Polish Imprints, 1848 - 1957. Additional Entries*. W: W. Turek (ed.), *The Polish Past in Canada. Contributions to the History of the Poles in Canada and of the Polish Canadian Relations*. Toronto 1960; tenże, *Second Supplement to Polonica Canadiana, 1848 - 1957*. W: W. Turek, *Polish-language Press in Canada*. Toronto 1962.

⁷⁰ W. Turek, *Polish-language Press in Canada. Its History and a Bibliographical List*. Toronto 1962.

dzenia możliwie pełnego rejestru organizacji i instytucji polonijnych w Kanadzie⁷¹ — i to zarówno działających aktualnie, jak i tych już nieistniejących.

Z racji trudnego dostępu do bazy źródłowej — szczególnie dla badaczy mieszkających w Polsce — uzasadniony wydaje się postulat uruchomienia prac edytorskich, mających na celu publikację najciekawszych materiałów do dziejów Polonii kanadyjskiej. Na marginesie warto tu dodać, iż w Polsce podejmowane są pewne kroki w tym kierunku⁷², jednakże z przyczyn całkowicie zrozumiałych mają one bardzo ograniczony zasięg.

W zakresie badań historycznych wskazać z kolei należy na konieczność podjęcia studiów nad początkami osadnictwa polskiego w Kanadzie. Sprawą niezmiernie wagi wydaje się także kwestia opracowania historii osadnictwa polskiego na terenie poszczególnych prowincji — w pierwszym rzędzie Saskatchewan, Alberta oraz Ontario, a więc tych, w których osadnictwo polskie przybrało rozmiary największe⁷³. Odrębnym, zupełnie dotąd nie poruszonym w literaturze zagadnieniem, pozostaje sprawa kształtowania się polskich skupisk w miastach kanadyjskich. Niezależnie od tego, opracowania wymaga historia polskich organizacji i instytucji działających w Kanadzie. Dopiero po powstaniu szeregu monografii, dotyczących historii regionalnych grup Polonii kanadyjskiej oraz historii polskich organizacji i instytucji, działających w tym kraju, przystąpić będzie można do prac nad syntezą dziejów polskiej grupy etnicznej w Kanadzie.

Problemów i tematów szczegółowych o Polonii kanadyjskiej, które w zakresie nauk historycznych powinny zostać podjęte, można byłoby wymienić wiele. Przedstawmy kilka z nich: 1. wpływ powstania państwa polskiego w 1918 r. na sytuację imigracji polskiej w Kanadzie; 2. kształtowanie się stosunków pomiędzy polską grupą etniczną w Kanadzie a państwem polskim; 3. udział Kanadyjczyków polskiego pochodzenia w kanadyjskim życiu politycznym, gospodarczym, kulturalnym itd.

W zakresie badań socjologicznych na czoło wysuwa się konieczność przeprowadzenia szerokich prac porównawczych nad przebiegiem procesów adaptacyjnych, asymilacyjnych i akulturacyjnych wśród członków polskiej grupy etnicznej z jednej, a wśród członków innych grup etnicznych — z drugiej strony. Ponadto, problemem dużej wagi, lecz wciąż — jak dotąd — pozostającym bez odpowiedzi, jest kwestia stosunków po-

⁷¹ Rejestr taki sporządził już niegdyś H. Gałat, *Polonia Kanadyjska. Organizacje, udział w życiu politycznym*. Warszawa 1974. (Wyd. powielaczowe).

⁷² Np. wydanie *Pamiętników emigrantów. Kanada*. Warszawa 1971.

⁷³ Na temat Polaków w Manitobie istnieje już opracowanie W. Turka, dlatego też prowincji tej nie wymieniam, co nie znaczy, aby zaprzestać prac nad tą grupą.

między członkami grupy polskiej a członkami innych grup etnicznych w Kanadzie. Podobnie, szczegółowego opracowania wymaga sprawa kształtowania się stosunków między polskimi imigrantami z kolejnych faz.

Innymi zagadnieniami badawczymi, wynikającymi z faktu pozostawania Polaków oraz osób polskiego pochodzenia w Kanadzie są kwestie związane z awansem zawodowym, materialnym, społecznym i kulturalnym polskiej grupy etnicznej w tym kraju. Nie chodziłoby tu jednak tylko o proste wskazanie awansu tej grupy oraz o wyliczenie jego dynamiki. Ważne jest również przebadanie — szeroko rozumianych — aspiracji polskiej grupy w Kanadzie, określenie celów awansu, stawianych sobie przez różne generacje wychodźców z ziem polskich oraz kolejne generacje ich potomków.

Fakt pozostawiania polskiej grupy etnicznej w Kanadzie oraz wzmacnianie się kontaktów członków tej grupy z krajem ich pochodzenia nasuwa nowy, niezmiernie interesujący problem badawczy: więzi Polonii kanadyjskiej z Polską. W ramach tego problemu rolę bardzo istotną odgrywałyby badania nad kontaktami rodzinnymi, a dalej — nad więzią rodzinną.

Pracy niemal od podstaw wymagają badania etnograficzne i językowe. W zakresie badań etnograficznych na plan pierwszy wysuwa się potrzeba przeanalizowania folkloru polskiego w Kanadzie oraz określenia kulturowych wpływów innych grup etnicznych na ów folklor. W zakresie badań językowych problemem wagi pierworzędnej pozostaje sprawa zbadania przemian języka polskiego w Kanadzie. Odrębnych badań wymagałaby literatura polska, powstająca w Kanadzie.

W kręgu badań ekonomicznych na plan pierwszy wysuwa się konieczność zanalizowania i określenia statusu materialnego polskiej grupy etnicznej w Kanadzie oraz opisanie ekonomicznej aktywności tejże grupy. Niezależnie od tego, wyjaśnienia wymagają takie problemy jak: wkład Polaków i osób polskiego pochodzenia w gospodarczy rozwój Kanady oraz rola, jaką polska grupa etniczna odgrywała i odgrywa w kraju swego osiedlenia.

Nakreślone powyżej potrzeby badawcze w zakresie prac naukowych nad Polonią kanadyjską nie obejmują wszystkich ważnych problemów, które należałoby przebadać. Wydaje się jednak, że naszkicowano tu zagadnienia najważniejsze, których wyjaśnienie jest wręcz niezbędne dla podejmowania szerszej dyskusji o dziejach i działalności polskiej grupy etnicznej w Kanadzie.